

Gülün Adı Adlı Romanın Toplumsal Dil Bilimi Bağlamında İncelenmesi

ENSAR KILIÇ*

Öz

Dilsel öğelerin gücü, toplumsal kurumların ve hegemonyanın anlamsal bütünlüğünü sağlayan vesayet odakları ile yakın bir ilişki içerisinde. Asırlarca bireyin hayal gücünün yetmediği sınırlar; kutsal doktrinler yoluyla, ontolojik ve ezoterik sınırlarla çevrili tehlikeli bölgeler olarak addedilmiştir. Bu kanıksanmışlığın doğurduğu dogmalar, Orta Çağ'da skolastik düşüncüyü beslemiş; kutsal sayılan kelama sorgusuz bir masumiyet yüklemiştir. Böylelikle kilise, kendi kurguladığı masumiyet oyununun saç ayakları üzerinde yükselmiştir. Oysaki masumiyetin altında yatan paradigma, hâlihazırda var olan söylemin dinsel ve araçsal olan söz dizimiyle sınırlandırılması, böylelikle bireylere ait katıksız düşüncenin belirli kalıpların içerisine hapsedilmesidir. Umberto Eco'nun *Gülün Adı* adlı romanı, Orta Çağ'ın karanlığını temsil eden, söz dizimsel reflekslere duyarlı ve aydınlanma yolundaki zihinsel kodlar karşısında özenle korunan bir kütüphanede, çağın zihniyetine dayanan göstergelerle yüklüdür. Skolastik düşüncenin dil bilimsel açıdan irdelendiği bu makalede ele alınan göstergelerin çözümlenmesi, anlatıya ait derin yapıdaki semiyotik ağın görünür kılınmasıyla mümkündür. Buradan yola çıkarak, makale boyunca bahsedilen roman ile toplumsal dil bilimi arasındaki yakın ilişki hermenötik teknikle incelenecektir. Kısacası, çalışma boyunca, anlatıya ait derin yapıdaki göstergesel kodlar söylem bazında çözümlenecek, metindeki dil bilimsel unsurlar, anlatının geneline hâkim olan postmodern yaklaşım ve üretici dil bilgisiyle uyumlu bir şekilde analiz edilecektir.

Anahtar sözcükler: *Gülün Adı*, toplumsal dil bilimi, postmodernizm.

THE INVESTIGATION OF THE NOVEL *THE NAME OF THE ROSE* IN THE CONTEXT OF SOCIAL LINGUISTICS

Abstract

The power of linguistic elements is closely linked to the tutelage focal points that provide the semantic integrity of social institutions and hegemony. For centuries, the borders that the imagination of individual cannot reach, are considered by the sacred doctrines as

* Anadolu Üniversitesi, ensarkilic@hotmail.com.tr, orcid.org/0000-0003-2294-4443
Gönderim tarihi: 04.01.2019 Kabul tarihi: 30.01.2019

dangerous areas surrounded by ontological and esoteric secrets. The dogmas caused by this unconditional acceptance nurtured the scholastic darkness of the Middle Ages; it attributed an unquestioned innocence to sacred words. Hence, the church was raised on the trivet of the game of innocence, which it created. However, the underlying paradigm is to limit the existing discourse via religious and instrumental syntax, thereby pure individual ideas are confined into set boundaries. Umberto Eco's novel titled "The Name of the Rose" is loaded with the indicators based on the mentality of the era in a library that represents the darkness of the Middle Ages, sensitive to the syntactic reflexes and carefully protected against the mental codes in the path of enlightenment. In this article that scholastic thought is examined based on linguistics, the analysis of the mentioned indicators is possible by making the semiotic network in the deep structure of the narrative visible. In the light of this information, in this article, the close relationship between the novel and social linguistics will be examined with the hermeneutic technique. In brief, during this study, the indicative codes in the deep structure of the narrative will be examined on the basis of discourse and the linguistic elements in the text will be harmoniously analyzed through the postmodern approach and generative grammar that dominates the narrative.

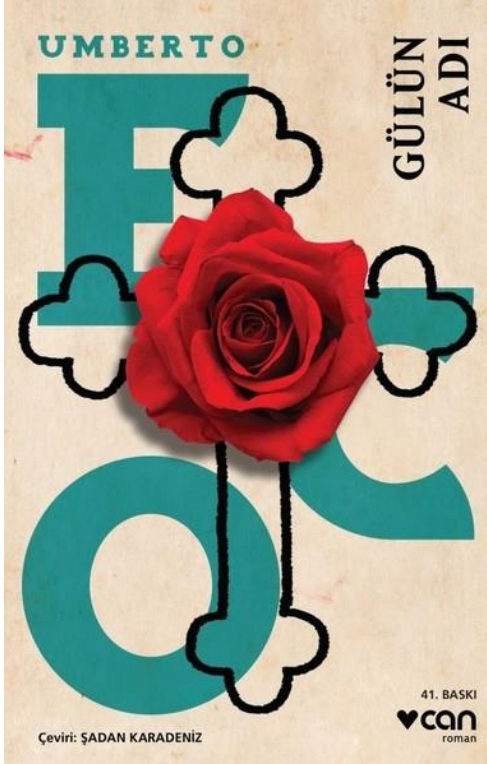
Keywords: The Name of the Rose, social linguistics, postmodernism.

GİRİŞ

Topluluk hayatı, dilsel ve edimsel ögelerle kuşatılmış durumdadır. Böylece, dilsel yapılar toplumun inşa ve yönetiminde yapısal bir araç hâline gelmektedir. Nitekim Chomsky, toplumu merkezî kurumları sayesinde otokratik kontrol mekanizmalarını devreye sokan bir sistemler kapitalizmi olarak nitelendirmiştir (BS, 1973, s. 13-15).

Eco *Gülün Adı* adlı eserinde; bir dil bilimci olarak sözün yaşam üzerindeki tesirine dikkat çekmiştir. Ona göre Avrupa'nın tüm sorunları, bugün de hissedildiği biçimleriyle Orta Çağ'da oluşur (Eco, 2005, s. 666). Yazar, eserinde dinin toplum üzerindeki rolünü, kilisenin sosyal yaşam üzerindeki baskısını ve skolastik düşüncenin çöküşünü göstergesel anlamlar evreni üzerinden; yer yer dilsel boyutla sözel boyut arasındaki farkı da ortaya koyarak öyküler. Hâl dilinin ve göstergenin insan bilinci ve toplum üzerindeki yetkinliğini tartışır. Aşağıdaki satırlar bu durumun roman içerisinde ifade bulduğu örneklerdendir: *Şeytan değerli taşların dilinden görülmemiş bir şekilde nefret eder. Bu kötü hayvan, bu dilde, değişik anlamlar ya da bilgi düzeyleriyle aydınlanmış bir mesaj görür ve onu yok etmek ister, çünkü o, düşman, taşların görkeminde cennetten kovulmadan önce kendi tekelinde olan harikaların yankısını sezer* (Eco, 2005, s. 564). Görüldüğü gibi Eco, dili salt söylemsel tutsaklıktan kurtararak, onu

göstergeler üzerinden canlandırır; eşyanın ve kavramların yüklendikleri toplumsal ve hiyerarşik anlam evrenlerini postmodern tekniklerle romanına uygular.

Gülün Adı romanı boyunca dile getirilen skolastik atmosferi bugüne taşıyan ve insanlığın kültür lokomotifini olan vasıta, dilden başka bir şey değildir. Bunun için Eco, romancıyı kendi öncüllerinin yani söz diziminin tutsağı olarak görür (Eco, 2005, s. 644). Eco; söz dizimi, hâl dili ve sözün değerini, o denli önemser ki “yitip giden bütün nesnelere elimizde yalnız adların kaldığı düşüncesi” romanın başlığında simgeleşir: *Gülün Adı* (Eco, 2005, s. 632). Yani romanda, göstergesel bir süreç ürünü olan ve anlatının derin yapısını temsil eden anlatsal bir iskelet vardır (Eco, 2017, s. 168). Diğer bir ifadeyle, romandaki öyküleme, dil üzerine inşa edilen anlatsal bir iskeleti gerekli kılar. Böylece, sözcükler kendi içlerinde nesnelere değil, bir eylemin kökenini ya da sonucunu temsil ederler (Eco, 2017, s. 167).

Nitekim romanda dil, toplumsal düzen üzerinde tesis edilen güçler hiyerarşisinin en önemli aktörlerinden biri hâline gelir.

Dil, Gündoğan tarafından, *bir düşünme biçiminin dışı vurulduğu, o düşünme biçiminin somutlaştırıldığı, başka özneler için bir düşünme konusu haline getirildiği kültürel kalıp biçiminde tanımlanmaktadır* (Gündoğan, 2012, s. 18). Dil kültür ile etkileşen bir yapı olduğuna göre, aydınların binlerce yıllık amaçlarından biri de toplumu söz, kavrayış ve göstergeler sayesinde istendik bir yapıya büründürmektir. Bilginin ezoterik sınıfların tahakkümüne verilmesiyle ortaya çıkan dogmatik düzen arayışı; romanda, Orta Çağ özelinde ele alınmaktadır. *Gülün Adı*’nda, dogmalar ve skolastik düşünce, anlatıcı Melki Adso’nun aydınlanmaya yönelik perspektifinden -dil bilimsel motifler kullanılarak- eleştirilmektedir. Bu yapılırken, Orta Çağ karanlığında üstü örtülen gerçekler, buğulu bir perdenin arkasına gizlenmiştir; anlatıcının kendisini hissettirdiği noktalar ise belirsiz ve karmaşıktır. Ön plana çıkan, dogmatik normlar ve bu normların diyalektik bir eleştirisi bağlamındaki dil bilimsel içeriktir. Bu dil bilimsel içerik, geleneksel olan ile aydınlığı arayan söylemin çatışması üzerine kurulmuştur. Bu çatışma postmodern altyapının maddi gerçekle buluştuğu “çatışma sahası”nı oluşturmaktadır.

Romanda, kurmaca ile desteklenen söylemsel çatışma sahasının dışında engin bir belirsizlik vardır. Zennure Şahin Yılmaz, eserdeki postmodern belirsizliğin söylemsel

çatışma sahasında somutlaştığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Bir belirsizliğin söz konusu olduğu romanda, tam da postmodern yazına uygun bir biçimde kaos ortamı hâkimdir. Bu kaos ortamı, anlatıcının aktarım biçimi ile de somutlaştırılır. Bu yüzden roman, hem anlatıcısı hem de konusu ile karmaşık bir kurgu dünyasının kapılarını açar” (2018, s. 194).

Devletler, ruhani sınıflar ve hatta birtakım aydınlar, kısacası vesayet odakları, toplumsal evrim ve bilginin yayılımı karşısında var olanı koruma refleksiyle hareket etmektedir. “İstendik” davranışların müfettişliğini yapan bu odaklar, sınırlı ve edilgen halk davranışlarını topluluğun geneline mal etme amacı taşıyarak, sistemin çok da değişikliğe uğramadan devam etmesini garanti altına almaya çalışmaktadır. Nitekim binlerce yıllık hikmet ve kültür aktarımı, temel noktalarda mutabık kalınmış bir değerler paradigması ortaya çıkarmıştır. Bu paradigma birçok deyim, atasözünü, sloganı ve kalıplaşmış ifadeyi toplumsal bir araç hâline getirmiştir. Çünkü Chomsky’nin deyişiyle, sentaks insanlığın hapisanesi gibidir. Belki de bu yüzden, sadece dil ile sınırlandırılmayacak göstergeler her dönemde toplumsal sınıfların kendi varlıklarını tescilleyen bir yapıyı barındırmıştır. Paradigmanın oluşturduğu söylem, dünya toplumları üzerinde hegemonyanın emrinde *zoraki bir dil* ya da diğer bir deyişle *zorunlu seçim* yaratılması sürecini içermektedir. Zorunlu seçim yaratılması süreci *Gülün Adı* adlı eserde, bir Orta Çağ kütüphanesi özelinde değerlendirilmiştir. Romanda, bu kütüphanenin var olan bilgiyi yaymak değil, toplum tarafından bilinmesi tehlikeli görülen bilgileri saklamak amacıyla oluşturulduğu; bu yüzden de birçok esere erişimin yalnızca üst hiyerarşiyle sınırlandırıldığı anlatılmaktadır. Eserdeki bu durum şu sözlerle açıklık kazanmaktadır: “Bu yasak bilgiler yeri, birçok kurnazca buluşla korunuyor. Bilgi, aydınlatmaktan çok gizlemek için kullanılıyor. Hoşuma gitmiyor bu. Kitaplığın kutsal savunmasına sapık bir kafa egemen” (Eco, 2005, s. 616).

Eco’ya göre, adların nesnelere sonucu olduğunu belirtirken zihinde tasarlanan sürecin ve sonuç olarak ortaya çıkan söylemin, aslında bilinçte tasarlanan faydacı bir düzen olduğu aşikârdır. Romanda bu durum şöyle ifade edilmektedir: *Düş bir kutsal yazıdır; birçok kutsal yazı da düşlerden başka bir şey değildir* (Eco, 2005, s. 551). Söylemle toplumsallaşan ve kültürleşen bu düzen, zamanla toplumsal katmanların ilham kaynağına dönüşür. Toplumsal mutabakatın sağlandığı ve yer yer simgeleşen söylem, dilsel materyalin kısıtlanıp zorunlu seçimlerin ortaya çıkması sonucunu doğurur. Nitekim Saussure tarafından ortaya atılan zorunlu seçim kavramına göre, dil; her ne kadar sonsuz bir üretim potansiyeline sahip olsa da, birey kısıtlı bir söz dizimi kullanmak zorunda kalmaktadır (Köktürk vd., 2013, s. 132-133). Çünkü toplumsal süreç dildeki kullanım alanını ve söylem kadrosunu sınırlandırabilmektedir. Saussure’nin bu düşüncesini doğrulayan Emile Benveniste’ye göre, “gösterenin göstereni ile gösterileni arasındaki ilişki başlangıçta nedensiz bir ilişki, fakat gösterge bir kez üretildikten sonra yeni gelen nesiller için artık “zorunlu” bir ilişkidir”

(Aktaran: Daşdemir, 2013, s. 55-56). Yani herkes, geçmişin mirası üzerinden kendi dil kullanım şeklini belirlemek zorunda kalmaktadır. Bu durumda; yaşam tarzı, hayata bakış, dinî ve inançsal değerler değişse dahi dildeki tercihler aynı oranda değişmeyebilir. Örneğin, “zorunlu seçimler” nedeniyle özgürlükçü yaşam görüşüne sahip bir bireyin hatta bir feministin dilsel tercihlerinde bile, ataerkil söyleme rastlayabiliriz. Bu da dilde binlerce yıllık bir birikimle oluşan “zihinsel tasarlama merdiveni”ni yıkmanın ne denli zor bir durum olduğunu, toplumun dil vasıtasıyla nesiller arasında aktardığı ve kültürel genetiğe kodladığı bilginin ne denli kuvvetli bir araç hâline geldiğini doğrulamaktadır.

Gülün Adı adlı romandaki Orta Çağ ikliminden yola çıkarak aydınlanmaya doğru giden perspektifi konu edinmek, aynı zamanda cinsel ötekileştirme ve iktidar kavramlarını da çağrıştırmaktadır. Bu durumda, ataerkil söylem, önce erkeklik ile ilişkilenebilir; sonrasında ise iktidar söylemi olarak toplumsal katmana yayılmaktadır. Ancak ideal dünyayı örnekleyen tavrın arkasında, derin bir insanlık çukuru mevcuttur. Bu çukurun içerisinde bireyin düşünceyle var ettiği gücü yadsıyan ve söylemine ihanet eden, nefsi ve içgüdüsel bir taraf vardır. Bu yön özellikle kilise gibi var olana şartsız bir imanı zorunlu kılan baskıcı bir atmosferde, çökmüş bir yeraltı ahlakını ortaya çıkarmıştır. Görünürde olan silüetin arkasında, aslında var ettiği değerler ve ahlaki normları ihlal eden, sisteme inandığı için değil, sisteme sahip olduğu için kutsanmış ve kurtarılmış bir söz dizimini yaşayan zümreler vardır. Bu yüzden, Orta Çağ boyunca yeni olan değil yeniden üretilen bilgi önemsenmiş; taassuba hizmet eden bilgi Vatikan tarafından kutsal bir ıslah aracı olarak kullanılmıştır.

Kısacası, bu makalede, Umberto Eco’ya ait *Gülün Adı* adlı roman, edim ve dil içi göstergeler bağlamında incelenecektir. Bu yapılırken “dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle bu iki tür olgu arasındaki eş değışirliği inceleyen karma dal” olarak tanımlanan toplumsal dil biliminin getirdiği bakış açılarından yararlanılacaktır (İmer, 1987, s. 215). Nitekim “toplumu olanaklı kılan dildir, dili olanaklı kılan da toplumdur” (Vardar, 1982, s. 12). Bu açıdan bakıldığında dil ya da toplum kavramlarını, salt kendi muhtevalarıyla incelemek mümkün değildir. Dil, toplum hayatına tesir eden tüm güçlerin etkilerini muhafaza edip yeni kuşaklara aktaran bir araç olarak; toplum tarihi, antropolojisi ve sosyolojisi konularında büyük bir kalıtın taşıyıcısıdır. Saussure’nin

Umberto Eco

dilin toplumsal bir uzlaşının sonucu olduğuna dair düşüncesi üzerinde temelleri atılan toplumsal dil bilimi, gerçek anlamda “1960’lı yıllarda toplumsal dil bilimi araştırmalarının başlatıcısı da sayılan İngiliz dil bilimci ve toplum bilimcisi Basil Bernstein’in (1924-2000) teorileriyle oluşturduğu ‘Eksiklik Kuramı’ ile ivme kazanmıştır (Güven, 2012, s. 56). Toplumsal dil bilimine Chomsky, Edward Sapir, Leonard Bloomfield ve Dell Hymes önemli katkılar sunmuştur. Özellikle Chomsky’nin “konuşmacıların kendi dilleri hakkında ne bildiklerini, yani yeterliliklerini; dilleriyle ne yaptıklarını, yani performanslarını karakterize etmenin, dil bilimcinin görevi olduğunu” iddia etmesiyle 20. yüzyılın ikinci yarısında toplum ve dil arasındaki söz dizimsel ilişkiye dair yeni bir literatür oluşmuştur (Wardhaugh, 2006, s. 2). Sapir’in “bir dilin yapısının o dili ait konuşurlarının dünyayı nasıl gördüğünü etkilediğine dair iddiası” ve Hymes’in olguların bir ileti bağlamında oluşturulmadan hiçbir zaman tanımlanamayacağına dair görüşü, toplumsal dil bilimi ile hermenötik teknik arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmıştır (Wardhaugh, 2006, s. 4, 222). Ayrıca Bloomfield’in konuşmacılar arasında sergilenen çeşitli becerilerin toplumsal ve bireysel bağlamdaki karşılıklarına dair gözlemleri, toplumsal dil bilimcilere, dil ve davranış arasındaki bağın ortaya koyulmasında önemli bilgiler sağlamıştır (Wardhaugh, 2006, s. 52).

A. TOPLUMSAL DİL BİLİMİ AÇISINDAN *GÜLÜN ADI*

Gülün Adı’nda, Rönesans’a giden ampirik yolun ruhban sınıfıyla tuttuğu mücadele, ironik ve postmodern bir üslupla betimlenmektedir. Romanın başkahramanı Adso, anlatı boyunca var olan duruma karşı çağrışımsal bir itiraz içerisindedir. Nitekim bu itiraz, kitabın son bölümüne kadar açık eylemler üzerinden dışa vurulmamış, bunun yerine aydınlanmaya dair öncüllerin aktarımında birçok kez hâl dili ve leksik belirtilerden yararlanılmıştır.

Anlatıda, eski dünya tasavvuruna uygun mekânsal ögeler ve uzamsal algı parçalanarak; anlatı, gönderge ve gösterge ağlarının yardımıyla söyleme dayalı sosyal bir ironiyle birleştirilmiştir: “Güvercinlerle birlikte uçan istiridyelerin ve üç devin tuzağa düşürülüp bir horoz tarafından yendiği o ülkeden söz ediyor” (Eco, 2005, s. 109). Örnekteki gibi, maddi dünya algısı ile bariz bir şekilde çelişen grotesk önermeler; çağrışımsal bir unsur olarak anlatıdaki bilişsel akışa eklenmiştir. Buna uygun olarak, roman boyunca, epistemolojik gerçekler dile getirilmiş; diyalog yöntemi ile oluşturulan iç kesitlerde, kamusal hâle gelen bilginin doğurduğu vesayet hermenötik bir bakışla kurmacaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda, hermenötik tekniğin içeriğine dair anlatı içerisinde üst kurmaca yoluyla tesis edilen bölüm dikkat çekicidir: “Kitaplar inanmak için değil araştırmak için yazılır. Bir kitap karşısında onun ne dediğini değil ne demek istediğini sormalıyız kendi kendimize, kutsal kitapların eski yorumcuları bu düşünceye açık seçik sahiptiler” (Eco, 2005, s. 401).

A.1. *Gülün Adı'nda Varlık ve Dil Arasındaki Bağlantı*

Son yüzyılda, dil ile felsefenin “gösterge” kavramının getirdiği geniş perspektif sayesinde hacimli bir literatür inşa ettiği görülmektedir. Çünkü bu iki alanın birbiriyle ilişkisi çok eskiye dayanmakta; dilin maddi dünya ile ilişkisi, asırlardır filozofların ilgisini çekmektedir. Antik dönem düşünürleri, varlık ve dil arasındaki bağlantının boyutunu ele alırken bu iki kavramın birbiri üzerinde kurduğu eş değer yansıtıcılığı vurgulamıştır. Bu yansıtıcılığın görüldüğü Herakleitos’un “logos” kavramı, düşünce ile dilin birbirinden koparılamayacağı önermesiyle yola çıkmakta, Herakleitos “logos”u evrenin yasası ilan etmektedir (Poyraz, 2004, s. 230).

Ad ile kavramın birbirini ne derece yansıttığı konusunda fikir yürüten Platon’a göre, kavramlar ideallerdir ve bunlar varlığa aittir (Poyraz, 2004, s. 235). Aristo, birleştirici düşüncelerin aksine kavramlar ile adlar arasındaki ayrılığı ortaya koyarak bilişsellik ile adlandırma sorunu hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir: “İlim ancak düşünce sayesinde yapılır. Düşünme eyleminin gerçekleştiği yer ise zihindir. Kavramlar nesnelere kendileri değil, zihinde bulunan tezahürleridir. Nesnelere ilim yapılamaz, bu yüzden fertlerde ortak bulunan tümel kavramlara ihtiyaç vardır ki ancak bu sayede düşünme eylemi gerçekleşir” (Atademir, 1974, s. 101). Nitekim *Gülün Adı'nda*, nesne ile ad arasındaki ontolojik ilişki, anlatı örüntüsünün felsefi katmanında önemli bir yere sahiptir. Bu durum, kitabın adında ve anlatının son kısmında belirginleşir. Yazar, “gül” kelimesinin barındırdığı derin semiyotik yük ve simgesellikten etkilenmiş; böylelikle rasyonel anlam dünyasının dışında çağrışımlara ait bir evren kurgulamıştır. Bu çağrışım evreninin kültürel kodları; Orta Çağ ile ilintili olduğu kadar da evrenseldir. Turan Oflazoğlu, Doğu mistisizmi içerisindeki gül metaforunun varlıkla ilişkisini şu sözlerle anlatmaktadır: “Kara yokluğun, şair çabasıyla kan rengi, kızıl güllere dönüştürülmesi. Bu güllere yalan, sahte çiçekler diyeceklere deriz ki: Evet, ama gerçek bildiğiniz bütün güller solup gider zamanla, şairin açtığı güllerse her dem tazedir, her dem koku salar, gören ve duyanlar için” (2014, s. 351). Oflazoğlu’nun söylemindeki bu tasavvurun, *Gülün Adı'nın* bitiş bölümünde kullanılan ve art zamanlı nesnelere günümüze kalan tek gerçekliğin adları olduğuna dair Latince deyimle¹ kurduğu göstergesel bağ; varlık ve ad ilişkisine dair güle atfedilen kurgunun kültürler arası gücünü ortaya koymaktadır.

Dillerin, kavramların ve adların birbiriyle ilişkisi üzerine fikir beyan eden bir diğer düşünür Gazali’dir. Gazali, dil ile kavram arasındaki ilişkiyi açıklarken “dil tam olarak oluşabilmesi için ilk önce dile tekabül eden şeyin var olması, daha sonra bu şeyin zihinde bir idesinin oluşması yani kavranması daha sonra bunun dile gelmesi, en son da yazıya dökülmesi” şeklinde ifade ettiği aşamalı oluşum sürecini önermektedir (Çapak, 2004, s. 71).

¹ Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus.

Bu önerme, varlık ile ad arasındaki geçişkenliğin birtakım ara formlara ihtiyaç duyduğu gerçeğini aşamalı bir tasvirle ortaya koyması yönüyle önemlidir. Nitekim bu çıkarım, Herakleitos'un "logos"u ile başlayan ad-varlık ilişkisinin göstergelere aktarılması yönündeki ilk adımlardan biri olarak görülmektedir. Gazali'nin; varlık, ad ve kavram arasındaki geçişkenlik için önerdiği üçlü form, modern anlamdaki imge kavramıyla varlığın etkileşimi noktalarında, *Gülün Adı*'nda şu sözlerle karşılık bulur: "İmgeden, varlığın kendisini değilse bile, başkalarının edinmiş oldukları o varlığın kavramını elde edebilirim" (Eco, 2005, s. 402).

A.2. *Gülün Adı*'nda Sosyal Septisizm ve Deneycilik

Gülün Adı anlattığı seri cinayetlerin içerisinde, aslında dil bilimsel kodlarla örülü, varlık ve bilginin doğrulanabilirliğine dair septik bir yaklaşımın temsilcisi durumundadır. Septisizm romanın izleğinde o denli etkilidir ki, Descartesçi bir bakış açısıyla, romanda; şüphenin retorik bir araç hâline getirildiği görülmektedir. Anlatıya hâkim olan bu yaklaşım, Immanuel Kant'ın *a priori* tezini inkâr eden, deneysel muhakemeyi ön plana çıkaran ampirik bir bakış açısıyla kurgulanmıştır: "Paris'te her zaman doğru yanıtı buluyorlar mı?" Hiçbir zaman, dedi William: Ama yanlışlarından çok eminler" (Eco, 2005, s. 387). Bu anlatıda, pozitivistmin "doğrulama ilkesine" karşı Karl Popper tarafından öne sürülen "yanlışlanabilirlik ilkesi"ne dayandırılmış bir deneycilik vardır. Nitekim "Karl Popper, tümevarımlı mantık eleştirisinde, bir teorinin sağlam olabilmesi için, onun yanlış olduğunu gösterebilecek bazı mümkün durumların bulunması gerektiğini öne sürmüştür" (Cathcart vd., 2010, s. 32-33).

Romanın olay örgüsü ilerledikçe, anlatıdaki gerçeğe olan açıklık, bitmeyen şüpheye birleşmekte; bu şüphenin etkisiyle Orta Çağ karanlığının karakterler üzerinde kurduğu içsel tabular aşınmaktadır. *Gülün Adı*'nın birçok bölümünde, şüphenin toplumsal tabular üzerinde oluşturduğu itaatsizlik yüzey yapıda görünür durumdadır: "Bir kilise bölgesinden ötekine uzanan açgözlülük ağının tam yüreğine indirmek istiyorduk darbeyi" (Eco, 2005, s. 486).

A.3. Üretici Dil Bilgisi Bağlamında Orta Çağ ve Rönesans Mücadelesi

Gülün Adı, çok katmanlı bir gösteren-gösterge ağına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, anlatıdaki herhangi bir gösteren kendisinden alt katmandaki bir gösteren için gösterge

Umberto Eco
GÜLÜN ADI

vaziyetindedir. Yani anlatıda, etkileşimli ve sabit olmayan bir semiyotik ağ tasarlanmıştır. Bu ağ içerisinde, anlatıdaki söylem ve söz dizimi; postmodern zaman ve mekânın soyutlandığı, dil ötesi bir üst kurmaca hâlini almaktadır. Kısacası, romana hâkim olan şüphe, gösteren örneklemeyle metaforik bir bütünlüğe ulaşan, anlatı üstü bir göstergedir. Nitekim romanda; postmodernizmin anakronik imkânlarından yararlanılarak oluşturulmuş sıra dışı bir anlatı tekniğinin tercih edildiği görülmektedir. Bu teknik Port-Royal düşünürleri tarafından ilk varsayımları ortaya atılan ve Chomsky'nin modern bir bakış açısıyla yorumlayarak "üretici dil bilgisi" adını verdiği dil bilimsel yaklaşımın izlerini taşımaktadır.

Üretici dil bilgisine göre, sınırlı sayıda sözcükle sınırsız sayıda cümle ve özgül anlam üretilebilir (Müldür, 2016, s. 59). Daha ziyade, dilsel ögeler için başvuru olan bu kuram, Eco tarafından; insani farkındalığı tetikleyen şüphe ve ölüm gibi kavramların oluşturduğu zihinsel şemalar üzerinde uygulanmış; sınırlı sayıda anakronik gösteren sayesinde belirsiz ve göreceli bir gösterge evreni inşa edilmiştir. Bu durum, anlatıya dayalı evrenin oluşum sürecini; derin ve yüzey yapı olmak üzere iki ana katmana ayırmıştır.² Kronolojik bir zaruret yüklenmeyen gösterenler, Eco tarafından bilinçli bir tercihle derin yapıda kodlanmış; yani yazar tarafından birinci katmanda bilinçli bir gösteren örnekleme kurgulanmıştır. Bu örneklemedeki unsurların birbiriyle kurduğu milyonlarca kombinasyon, artık romanın yazarı da dâhil olmak üzere bütün insanlar için, yüzey yapıda ikincil bir gerçeklik oluşturarak yorumlanmaya muhtaç bir gösterge evrenini doğurmuştur. İşte tanımlanabilen gösterenlerin, tamamen bilişsel olarak, gayriihtiyari seçimle insan bilincinde oluşturduğu algı, *Gülün Adı'nın* çağrışımsal yönünü ortaya koymaktadır. Kısacası, anlatıda; tanımlanabilen gösterenlerden çağrışıma, çağrışım sayesinde ise alımlama estetiğine giden katmanlar, postmodernizmin belirsizliğiyle uyumlu bir şekilde işlenmiştir. Tam da bu noktada; romanın cinayetler üzerine kurgulanması; anlatının "sonlu var oluşu" çağrıştıran ve tüm gösterenleri etkileyen tümel bir semantik ağla çevrelendiğini göstermektedir. Ölüm ve cinayet üzerine kurulan bu ağın etkileyciliği, ölümün; kendinin farkında olan bir varlık olan insan için en korkutucu ve sarsıcı farkındalık olmasından kaynaklanmaktadır (Koç, 2009, s. 246). Nitekim ölüm ile yüzleşilmedikçe hayatın dürüst bir biçimde yaşanılmayacağını söyleyen Martin Heidegger, insanın var oluşunun ölüme doğru giden bir varlık olduğu kanaatindedir (Cathcart vd., 2010, s. 110).

Romandaki gösterge ağının bir diğer özelliği; aydınlanma süreci ve insanın doğa ile kurduğu bağın -bu ağ içerisinde- alegorik bir söylemle temsil edilmesidir. Örneğin, sözün ve imgenin kökenine dair anlatım "tekboynuzlu" tasavvuruyla ifade edilmekte; kronolojik

² Dil bilimsel bağlamda anlatının içerisinde bulunan ve yüzey yapıda görünür olmayan boşluklar, okurun bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak her okur için bağımsız bir çağrışım evreni oluşturmaktadır. Bu durum Suut Kemal Yetkin'in de dikkatini çekmiş; Yetkin, dil felsefesi açısından bakmamakla birlikte bu durumu şu şekilde izah etmiştir: *Kitaplar bizi yalnız söyledikleri ile değil, uyandırdıkları durumlarla da kavrar* (2014: 142).

şemalarla bilişsel zaman algısının devamlılığını sağlayan gösterenler polisiye bir kurmaca ile somutlaştırılmaktadır: “İzin izinden giderek zincirin ilk halkasındaki bireysel tekboynuzluya ulaşmak istiyorum. Tıpkı Venantius’un katilinin bıraktığı (birçoklarına götürebilecek olan) belirsiz imlerden tek bir bireye, katilin kendisine ulaşmak istediğim gibi” (Eco, 2005, s. 402). Bu bilişsel evrenin inşası, roman içerisinde postmodern tekniklerle kodlanmıştır. Postmodern tekniklere, özne-nesne ilişkisini sorgulayan dil felsefesi eşlik etmektedir. Nitekim bireyin sınırlarının kendi düşüncesinin ürettiği düşünsel rezervle kısıtlı olduğuna dair dil bilimsel düşünce anlatıda şu sözlerle ifade edilmektedir: “Ancak, yalnızca bana başka bir şeyden söz eden bir şeyden bahsedebilirim; o da başka bir şeyden söz eder” (Eco, 2005, s. 402).

Eco, *Gülün Adı*’nda; toplumsal sistemlerin birey hayatına dayattığı düşünsel kalıplara yazınsal bir çağrışım ağıyla karşı çıkmaktadır. Nitekim Eco’ya göre, kurmaca metinler bireylerin metafizik dar görüşlülüklerinden kurtuluşları için bir kapıdır (Eco, 2017, s. 148). Çünkü kurmaca anlatılar, doğruluk kavramının tartışmaya açılmayacağı bir evrende var olur (Eco, 2017, s. 120-121). Dolayısıyla *Gülün Adı* gibi göstergesel iskeleti güçlü anlatılarda, anlatıcı tebliğ etmenin edebî yıkıcılığını aşarak çağrışımın özgürlükçü algı düzeyine hitap etmektedir. Bu durumda, okurun da etken bir unsur olarak anlatının içerisinde yer alması gerekir. Çünkü göstergesel bağlamı güçlü anlatılarda metin, Eco’nun tabiriyle, okurun iş birliğine ihtiyaç duyan tembel bir araçtır (Eco, 2017, s. 44). Eco, anlatıyla iş birliğine giden okura “örnek okur” adını verir. Ona göre örnek okur, yalnızca anlatıyla iş birliği yapmaz. Aynı zamanda, metni yeniden yaratır (Eco, 2017, s. 21). Eco’nun anlatılardaki çağrışımsal değere verdiği önem şu ifadelerinde belirginleşmektedir: “Onu okuyan gözler olmasa, bir kitap kavramlar üretmeyen imler taşır; bu nedenle de dilsizdir” (Eco, 2005, s. 500).

A.4. *Gülün Adı* Bağlamında Dildeki Kültürel Kodlama

Dil ile söylemin, idrak ve akıl yürütmeye olan kuvvetli bağı; dilsel öğelerin toplumların ve bireylere ait felsefi alanın çözümlenmesinde etkin olarak kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim dil bilimi ve kurmaca; yaşamın kökenine giden felsefi ağın ipuçlarını belirgin kılan önemli bir var oluşsal araçtır. Bireyin kurmacaya olan ilgisi daimidir çünkü Eco’nun deyişiyle insan, kendi yaşamı boyunca, dünyaya neden geldiğini ve niçin yaşadığını söyleyecek bir ilk öykünün arayışı içindedir (Eco, 2017, s. 179). Dil ise hayatın sınırlarını belirleyen ve bireye ait ilişki ağlarını düzenleyen kozmik sistemin çalışma protokolü gibi işleyerek var olmanın sınırlarını belirlemektedir. Öyle ki, Ludwig Wittgenstein bireyin var oluşundaki çıkışsızlıklarını tartışırken; Batı felsefesindeki bütün hataların suçunu, "dilsel büyülenme"ye addetmiş; düşünürlerin, fikirlerin söz dizimine dökülmesi esnasında dil bilimsel biçimler tarafından aldatıldığını iddia etmiştir (Cathcart vd.,

2010, s. 115). Bu yönüyle dil, varlık ile idrak arasındaki mutlak ayırıcıdır. Dilin bu gücü, onun toplumsal ve bireysel aklın en üst katmanında değerlendirilmesini sağlamış; özellikle yazarlar dilin bu yönüne büyük bir kutsiyet yüklemiştir.

Ahmet Kutsi Tecer dil ile bilinç arasında bağ kurarak, dil ve idrak arasındaki ilişkiyi bir şair hassasiyetiyle şu şekilde açıklamaktadır: “O bir şöhret değil bir sihirbaz: Hayır, o da değil bir ilah. İnsanoğlu soydaşına seslenmek için ilk olarak dili çözüldüğü zaman kendini bildi. Yeryüzüne yayılmış olan insan takımlarının her biri, dili kendinin ayrı bir mabudu sandı. Oysa binbir şekilde görülebilen en eksi tanrı... İnsanın onun büyüklüğünü sezmesine şuur denildi” (2014, s. 121). Tecer’de görülen bu bakış açısının farklı bir değerlendirilişi *Gülün Adı*’nda anlatının yüzeyine çıkmakta; bilişsel akıl yürütme esnasında oluşan gönderge-varlık ilişkisinin mantıkla kurduğu etkileşim sorgulanmaktadır: “Mantiğin evrensel bir silah olduğuna inanmıştım her zaman; şimdiyse mantığın geçerliğinin onun nasıl kullanıldığına bağlı olduğunun bilincine varıyordum” (Eco, 2005, s. 333).

Dil, kendi kurallarını koyarken haddizatında toplumsal kurallara da etki eder; bireyler, benzer durumları ifade edebilmek için dilde kalıplaşmış sözcük öbeklerinden ve göstergelerden yararlanır. Dilsel ögeler ve göstergeler, zaman içerisinde değişime uğrasalar bile aslında bunlar, farklı durumlar için evrilmekte olan alışlagelmiş parçalara ait karma bir düzenin eseridir. Bu durum romanda şu şekilde anlatılmaktadır: “Geçmişte işitmiş olduğu kopuk cümle parçalarını kullandığının bilincine vardım; örneğin, bir yiyecekten ancak o yiyeceği kendileriyle birlikte yemiş olduğu insanların sözcükleriyle anlatabilirmiş, sevincini ancak aynı sevinci paylaştığı insanların o gün söyledikleri cümlelerle dile getirebilirmiş gibi” (Eco, 2005, s. 70). Yani bir dildeki söz dizimine müracaat eden herkes, aslında dil tarihinin ve toplumsal uzlaşımın sınırları içerisinde kısıtlı bir özgürlüğe sahiptir. Günlük hayatta, seslere yüklenen uzlaşmış anlam değerlerinin dışına çıkılmaz; dilin sunduğu kadro sınırlıdır. Öyleyse birey açısından bakıldığında her bir iletişim epizodu, çoktan seçmeli bir sınav gibi insana birtakım dilsel seçenekler sunmaktadır. Dilsel özgürlük, sunulan seçenekler dâhilinde oluşturulan kombinasyonlarla kısıtlanmıştır. Dilin kuralcı yapısı ve zorunlu seçimler; *Gülün Adı*’nın felsefi altyapısında önemli bir yere sahiptir: “Öte yandan, Salvatore’nin diline dil de diyemiyordum; çünkü her insan dilinde kurallar vardır ve her terim, değişmez bir kurala göre, ad placitum bir anlam taşır, çünkü insan köpeğe bir kez köpek, bir başka kez kedi diyemez; insanların oy birliğiyle belirli bir anlam vermedikleri sesler de çıkaramaz” (Eco, 2005, s. 70).

Dilin toplumsal sistemle kurduğu temas, söylemin tesis ettiği öznelere bağımlı; döngüsel bir etkileşimdir. Dil her bir birey için farklı ve benzersiz bir evren inşa etmektedir. Bu durumda, öznelere sürekli değiştiği için, akıl yürütmenin mutlak bir ölçüt ve protokolünün bulunamayacağı, romandaki izleğin önemli bir parçasıdır: *Sonuca varıncaya*

dek, yargı yürütmene hangi yüklemeleri katıp hangilerini çıkaracağını hiçbir zaman bilemezsin (Eco, 2005, s. 386). Dilin farklı öznelere farklı evrenler kurması, toplumun dile olan kayıtsız tahakkümünü hafifletmektedir. Yani dilin, insan var oluşunun sınırlarını belirleyen bir araç olması; bu sınırların hiç değişmeyeceği anlamına gelmez. Nasıl dil bireyi zorunlu seçimler yoluyla yönlendiriyorsa birey de dili değiştirerek kendi algı dünyasındaki tekâmül ile iş birliğine gitmektedir. Brian Fay bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Makul bir biçimde, dilimizin bize nüfuz etmesi ve semantik ve sentaksın bize yaptıklarımızı dile getirme imkânı sunması bağlamında, ona ait olduğumuz iddia edilebilir. Dilimiz, iddia, sorgu, talep ve yargılarımızın temel kaynaklarını sunuyor. Ancak bu tek yönlü bir yol değildir: Biz, bir dili öğrenme sürecinde, bunun bazı parçalarını kabul ederken bazılarını da reddediyoruz; belli unsurları benimsiyor, ötekileri yeni şekillere sokuyor ve yeni formlar türetiyoruz. Sadece pasif bir biçimde önemsemiyoruz, aynı zamanda da dönüştürüyor, genişletiyor ve yeniden yorumluyoruz. Yani bu süreçte dil kullanıcıları, tıpkı dilin kendilerini şekillendirdiği gibi, dili değiştiriyorlar” (Fay, 2005, s. 83-84).

A.5. *Gülün Adı* Bağlamında Bilişsel Şemalar ve Dil

İnsanlar, akıl yürütme ve düşünme becerilerini, gösterge ve göndergelerin zihinsel süreçlerle işlenmesi yoluyla kullanır. Bu zihinsel süreçler olmadan bireyin muhakemede bulunması düşünülemez. Çünkü “özneye; tutarlı bir eylemin, yazının ya da diğer ifade türlerinin kökeni olarak bakılamaz. Nesnelere ve eylemleri yorumlayan dil aynı zamanda özneyi de kurar” (Bircan, 2015, s. 588). Bu nedenle gösterge ve göndergeler, Piaget’in ifade ettiği bilişsel şemalarla yakın bir ilişki içerisindedir. Piaget’e göre, çocuklar yeni durumları deneyimlediğinde, yeni şemaları yoktan var edemez; bu yeni durumu kendisinde mevcut olan eski şemalarla bağdaştırmaya çalışır. Yeni şemaların oluşması, ancak eski şema üzerinden gerçekleşebilir (Bozdemir, 2017, s. 98).

Dil bilimsel açıdan bakıldığında şemalar, göndergelerle uyumludur. Birey, bilişsel açıdan sahip olduğu bir göstergenin yeni bir türevini keşfettiğinde, aslında yeni bir şema oluşturmaktadır. Hâlihazırda, köpek göndergesine sahip bir çocuğun bir kurt gördüğünde onu da köpek zannetmesi, çocuğun gönderge üzerindeki farkındalığının ve buna bağlı türevlenmenin oluşmadığı anlamına gelir. Nitekim bireylerin çocukluk çağlarındaki ilk göndergeleri, varlığı tanımaları için geçici bir bilişsel merdiven görevi görür. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir çocuk kurt göndergesini, köpek göndergesi üzerinden öğrenir. Ancak bu gönderge öğrenildikten sonra kurt göndergesi için köpek göndergesinin ortaya koyulmasına gerek kalmaz. Birey, zihnindeki bu varlık tasavvurunu sesletim yoluyla dilsel bir gösterge hâline getirir. Böylelikle öncül göndergeler, derin yapıya itilerek yüzeydeki görünürlüklerini kaybeder. *Gülün Adı*’nda bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Çok güzel bir şey söyledin Adso, teşekkür ederim. Zihnimizin tasarladığı düzen tıpkı bir ağ ya da bir

merdiven gibidir; bir şeyi elde etmek için yapılır. Ama sonra merdiveni bir yana atmak gerekir, çünkü onun yararlı olsa bile anlamsız olduğunu anlarsın” (Eco, 2005, s. 616). Bu durum, birey ve toplum ilişkisinin de temelini oluşturur. Göndergeler yoluyla toplumsal iletişimi kolaylaştıran göstergelere ulaşan bireyler için toplumsallaşma sürecinde hayatlarının sonuna kadar sürecek bir gösterge taklidi dönemi başlar.

Toplumsal roller göstergelerin taklidi yoluyla öğrenilir. Bu durumu dile getiren düşünürlerden Jean Paul Sartre, “kafeteryadaki garsonu izler ve garson olmak, garsonmuş gibi davranmaktır sonucuna ulaşır. Yani garsonlar garson olmayı, garson taklidi yaparak öğrenirler. Garsonlar belli bir şekilde yürür, belli bir tavırla hareket eder, insanlarla ölçülü bir samimiyet kurarlar, vesaire” (Cathcart vd., 2010, s. 107). Bu durumda toplumsal bir zümreye mensup olan kişi de, o çevreye ait terminolojiye ve davranış şekillerine uyum sağlamak zorundadır. Nitekim *Gülün Adı*’nda betimlenen ruhban sınıfının epistemolojik takıntıları, hayat şekilleri, sosyal ilişkileri vb. büyük bir gösteren-gösterge ağını temsil etmekte; romanda kapalı sistemlerin sorgulama değil geleneğin taklidi yoluyla yaşadığı çağrışım ağına dâhil edilmektedir. Öyle ki ruhban sınıfında, geleneğin taklidi çoğunlukla menkıbe, memorant vb. dinsel veya ezoterik anlatımlar yoluyla kurulmakta, anlatılar yoluyla geniş kitleler etki altına alınmaktadır. Yuval Noah Hariri, anlatıların toplumsal sistemlerin genel işleyişini üzerindeki payını şu şekilde açıklamaktadır: “İnsanlar bulgular, sayılar veya denklemlerden ziyade anlatılar üzerinden düşünür ve anlatı ne kadar basitse o kadar iyidir. Her insanın grubun ve milletin kendi öyküleri ve mitleri vardır” (2018, s. 21). Bu açıdan bakıldığında özellikle modernite öncesi toplumlarda, toplumsal meselelerin çözümünde din pratik bir göstergeler ağı kurarak etkili bir toplumsal uzlaştırıcı görevi görmüş; şartsız imana dayalı dinî prensipler, büyük toplumsal katmalar için sosyal düzenin tesisinde etkili bir meşruiyet kaynağı olarak önem kazanmıştır. Romanda, Orta Çağ özelinde bu durum şu sözlerle ifade edilmiştir: “Pratik sorunlarla uğraşırken bile, ister mekanik ister tarım ister bir kentin yönetimi olsun, bir çeşit tanrıbilime gerek vardır” (Eco, 2005, s. 261). Bu bakış açısı antropolojinin kurucuları arasında kabul edilen James George Frazer’in görüşleriyle de örtüşmektedir. Frazer’e göre; büyü, din ve bilim evrimsel bir ardışıklık sistemine sahiptir (Alicı, 2010, s. 5). Ona göre, bu ardışıklık içerisinde muhayyile gücü gelişen insanoğlu kurmacanın gücünü keşfetmiş ve büyü ortaya çıkmıştır. Ayrıca büyü ve mitlerin toplumsal ilkelere veya başka bir tabirle sosyal işletim sistemlerine dönüşmesi ve insanın doğayı anlama araçlarının gelişmesi dinleri meydana getirmiştir (Alicı, 2010, s. 30-31).

Dinler, insanoğlunun belirli ilkelere sahip olması, belirli kısıtlar içerisinde sistemli olarak düşünebilmesi ve beşeri konularda belirgin prosedürler oluşturmasını sağlamış; böylelikle neolitiğin avcı-toplayıcı insan soyu, bilimsel düşünce ve gelişim için sahip olması

gereken sebat ve tertibe dinî ilkelere tahakküm ederek ulaşmıştır. Büyüsel dönemden dinî döneme geçiş nasıl bir anda olmamışsa, dinî dünya düzeninden seküler dünya düzenine geçiş de belirli bir zaman gerektirmiştir. Eco, insandaki yenilik tutkusunun ruhban sınıfının tartışılmaz kuralları içerisinde açmaya başladığı düşünsel gedikleri, aşamalı bir olgunlaşma süreci içerisinde ifade etmekte, “kutsaldan soğuma” temi romanda evrimsel bir bakış açısıyla işlenmektedir: “Rahipler kutsal bir iş olan kopya işinden hoşnut değildiler artık; yenilik tutkusunun dürtüsü ile doğanın yeni tamamlayıcılarını da üretmek istiyorlardı” (Eco, 2005, s. 235).

A.6. *Gülün Adı*’nda Tanrı ve Toplum İlişkisi

Romanda, Orta Çağ atmosferini sarsan göstergeler çoğaldıkça, ruhani perspektifin sorgulandığı bölümler de artmakta, insanın kozmik var oluş öyküsü tartışılmakta; sonuç olarak ise mutlak bir var ediciye odaklanan insan düşünüşü eleştirilmektedir: “Benim aklım nerede kaldı peki? Bir düzen benzerini izleyerek inatçı davrandım; oysa evrende hiçbir düzen olmadığını iyi bilmem gerekiyordu” (Eco, 2005, s. 615).

Gülün Adı’ndaki düşünsel gelişim kurgusunda, insanın mutlak özgürlüğünü mutlak bir tanrı yoluyla elde edemeyeceğine dair düşünüş işlenmektedir: *Tanrının özgürlüğü bizim hüküm giymemiz ya da en azından gururumuzun hüküm giymesidir* (Eco, 2005, s. 616). Ancak bu, Eco’nun bilimin mutlak egemenliğine dayalı bir pozitivist kurgunun peşinde olduğu anlamına gelmemektedir. Hatta pozitivist bakışın anlatı içerisinde eleştirildiği bölümler vardır: “Oxford’daki hocaların sana, yüreğinin geleceği kestirme yetilerini kurularak mantığı putlaştırmayı öğrettiler” (Eco, 2005, s. 90). Nitekim, Eco’nun da içerisinde bulunduğu 20 ve 21. yüzyıl düşünürleri; özellikle I. Dünya Savaşı’nın insanlık üzerinde bıraktığı vahşeti gördükten sonra; pozitvizmi, özne-nesne ikiliğinin ortaya çıkmasına sebep olmakla eleştirmiştir (Acar-Vanleene, 2012, s. 156). Wilhelm Dilthey’e göre, doğayı ve tabiat kurallarını anlama konusunda birçok başarı elde eden pozitvizizm, yanlış bir şekilde doğa ve insanı genelleyip mutlak ilkelere ulaşma ezberinden vazgeçemediği için toplumsal meselelerde gerekli yolu katedememiştir (Acar-Vanleene, 2012, s. 156). Bu açıdan değerlendirildiğinde, *Gülün Adı* –daha önce de belirtildiği gibi- pozitvizizmden ziyade Karl Popper’in pozitvizizme bakışına yakın bir hermenötik tasarım kullanılarak yorumlayıcı yaklaşımla kaleme alınmıştır. Nitekim romanda, deneyle elde edilemeyecek sembolik ve içsel bilgilerle kurulan büyük bir göstergesel ağ vardır. Yorumlayıcı bakış açısıyla oluşturulan bu göstergesel ağ, postmodernizmin metinler arası kodlarını içermekte, bu durum romansal kurguda şu sözlerle kurmacaya dâhil edilmektedir: “O zamana dek, her kitabın nesnelere söz ettiğini sanırdım; kitapların dışında kalan insancıl ya da kutsal

nesnelere. Şimdi kitapların oldukça sık başka kitaplardan söz ettiklerini ya da sanki kendi aralarında konuştuklarını fark ediyordum” (Eco, 2005, s. 363).

A.7. *Gülün Adı*’nda İktidar-İtaat İlişkisi

Gülün Adı’nda iktidar-itaat ilişkisi anlatımın derin yapıdaki omurgasını oluşturmaktadır. Romanın yüzey yapısında rastlanan: Tarikatlar arası güç mücadeleleri, Papalık makamının dinî bir baskı aracı olarak kullanılması, Doğu medeniyetlerine karşı oryantalist bakış ve yenilikçilerle geleneksel ruhban sınıf arasındaki kuvvet denemeleri; iktidar-itaat ilişkisinin derin yapı ile bağlantısını kuran semantik merdivenlerdir.

Doğada, tabii olarak güçlü ve güce erişmek isteyen odaklar arasında var oluşsal bir mücadele vardır. Bu mücadele, iradeye değil; varlığın tabiatına bağlıdır. Nitekim romanda bu durum mecazi bir çağrışımla dile getirilmiştir: “Çobanlar köpeklerle savaşır, çünkü ikisinin de birbirinin haklarında gözü vardır” (Eco, 2005, s. 255).

Toplumlar kaynağını bireylerden alan yüksek bir dinamizme sahiptir. Bu durum, güç odaklarındaki eksen kaymalarını ve yaşamak için iktidarda olma arzusunun beraberinde getirmektedir. Çünkü birçok toplumsal düzende, var olan yapıya muhalif olan odakların, mevcut iktidarla eş zamanlı olarak yaşaması mümkün değildir. Çünkü “her daim geçerli ve mutlak bildiğimiz değerler aslında kimin iktidarda olduğuna ve iktidarı nasıl kullandığına göre değişen sürekli bir tarihsel akış içindedirler” (Cathcart vd., 2010, s. 153).

Tekfirciliğin zirvede olduğu Orta Çağ toplumlarında ötekileştirerek yok etme, kadim bir toplumsal mühendislik yolu olarak sıkça kullanılmıştır. Örneğin dinî vesayetini siyasi ve iktisadi gücüyle tahkim edemeyen Hristiyan tarikatları, Papalık tarafından aforoz edilmek ve cezalandırılmak suretiyle ortadan kaldırılmıştır. *Gülün Adı*’nda Papalık ile güç mücadelesine giren Minoritler ve Fransiskanların mücadelelerini anlatan epizotlar, romandaki dinî kimliğe bürünmüş siyasi güç mücadelelerinin en açık örnekleridir. *Gülün Adı*’ndaki kurmaca anlatıda, bu dinî ekollere karşı verilen mücadelede dışlama ve ötekileştirmenin önemli bir toplumsal araç olarak kullanıldığı görülmektedir: “Dışlanmışların toplumla yeniden bütünleştirilmesi, onların ayrıcalıklarının kısıtlanmasını gerektiriyordu; bu nedenle de, dışlandıklarını bilincine varan dışlanmışlar, öğretmenleri ne olursa olsun sapkınlıkla damgalanıyorlardı” (Eco, 2005, s. 258).

Ötekileştirme ve dışlamanın bir başka yöntemi ise yok sayma üzerine kurulu sosyal yalıtılmışlıktır. Toplumdan uzaklaştırılarak, hakir görülen bu yalıtılmış zümreler; doğal bir sonuç olarak, baskın güce karşı provoke olmakta, taraflar arasındaki nefret arttıkça toplumsal kutuplaşma da derinleşmektedir. Böylelikle istenilmeyen zümrelerin mevcut sistem ile ilişkisi tamamen kopararak sistemin devamlılığı önündeki engeller ortadan kaldırılmaktadır. Bu durum romanda cüzzamlılar metaforu üzerinden anlatılmaktadır:

“Toplum dışına itilmiş cüzzamlılar her şeyi kendileriyle birlikte yıkama sürüklemek isterler. Böylece, onları ne denli toplum dışına itersen, o denli kötü olurlar; onları ne denli senin yıkımını isteyen bir hortlak sürüsü gibi görürsen, o denli toplum dışı olurlar” (Eco, 2005, s. 256).

Romanda, kültürel yadsıyıcılık ve ötekileştirmeye dair örneklerin bir başka kaynağı kültürel eksenler arasındaki uyumsuzluktur. *Gülün Adı*’nda yabancı unsurların değersiz görülmesi, Avrupa’daki Orta Çağ zihniyetinin özellikle Doğu kültürü ve Yahudilere karşı bakışı üzerinde somutlaştırılmıştır. Kitapta bu durumu betimleyen çokça örnek vardır. Örneğin Arapça bir kitaptan bahsedilirken kitabın yazıldığı Arap alfabesi için şu sözler sarf edilmektedir: “Okuyamıyorum. Alfabe değil bunlar. Yunanca da değil; olsaydı anlardım. Kurtçuklara, küçük yılanlara, sinek pisliğine benziyor” (Eco, 2005, s. 220). Bir başka örnekte Yahudi düşmanlığının sosyolojik altyapısı şu sözlerle çağrıştırılmaktadır: “Yahudileri niçin öldürüyorlardı?” diye sordum Salvatore’ye. “Niçin öldürmesinler?” diye yanıtladı. Hayatı boyunca vaizlerden, Yahudilerin Hristiyanlığın düşmanı olduklarını ve yoksul Hristiyanlardan esirgenen malları ellerinde topladıklarını öğrendiğini açıkladı bana” (Eco, 2005, s. 244).

A.8. *Gülün Adı*’nda İktidar-İtaat İlişkisi Bağlamında Kadın

Gülün Adı’nda iktidar ve itaat ilişkisinin sorgulandığı bir diğer boyut kadının toplumsal rolüdür. Romanda, Orta Çağ’da kadının toplum nazarındaki konumu şu sözlerle ifade edilmektedir: “Kadının nasıl bir kışkırtma kaynağı olduğu konusunda, İncil’de yeterince söz söylenmiştir. Eski Ahit, kadınlara ilişkin olarak der ki, kadının konuşması ateş gibidir; atasözleri de kadının, erkeğin değerli ruhuna egemen olduğunu, en güçlüleri bile yıkama uğratabileceğini söyler” (Eco, 2005, s. 321). Avrupa’ya Orta Çağ perspektifinin hâkim olduğu dönemin zihniyetini yansıtan bu durum, kadının iş gücüne katılımı ve feminist hareketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte hafiflemeye başlamış, Avrupa’dan başlayarak dünyada kadın haklarına dair düşünsel bir literatür gelişmiştir. İş gücüne katılımın kadını özgürleştirdiği yönündeki görüşe karşı; Endüstri Devrimi’nin kadını ve çocuğu, ticari bir meta hâline getirip sömürdüğünü iddia eden farklı bir perspektif de mevcuttur. Bu karşıt fikre katılmayan Ludwig von Mises, kapitalizmin getirdiği yeni dünya düzenini şu şekilde savunmaktadır:

“Fabrikalar fakir kitlelere yardım sağladı. Böylelikle fakirhaneler, darülacizeler ve hapishaneler boşaldı. Açlık çeken dilenciler, kendi ekmeğini kazanabilen kişilere dönüştü. Fabrika sahipleri kimseyi fabrika işi yapmaya zorlama gücüne sahip değildi. Yalnızca kendilerine sunulan ücretler için çalışmaya hazır olan kişileri işe alabilirlerdi. Bu ücret oranları ne kadar düşüğe de, bu fakirlerin kendilerine açık olan herhangi bir alanda kazanabileceklerinden çok daha fazlaydı. Fabrikaların ev hanımlarını fidanlıklardan, mutfakları ve çocukları oyunlarından ayırdığını söylemek gerçek bir

çarpıtmadır. Bu kadınların yemek yapacak ve çocuklarını besleyecek hiçbir şeyleri yoktu. Bu çocuklar yoksuldu ve açlıktan ölüyorlardı. Onların tek sığınağı fabrikaydı” (von Mises, 1949, s. 615).

Kısacası von Mises’e göre, Endüstri Devrimi, kadını evin dışına çıkarmış, onu iş gücüne katmış ve hiçbir zaman talep dahi edemeyeceği özgürlükleri kazanmasını sağlamıştır. Bu iddia dikkate alındığında, Endüstri Devrimi kadının özgürleşmesi açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir. Ancak daha önce de bahsettiğimiz karşıt görüş, bu durumun kadın için modern bir kölelikten başka bir şey olmadığı konusunda ısrarcıdır. Bu kişilere göre, dünya nasıl bir değişime sahne olursa olsun temelde hiçbir şey değişmez. Her zaman, üstü kapalı veya açık bir efendilik-kölelik sistemi devam eder. George Orwell, “Bin Dokuz Yüz Seksen Dört” adlı romanında bu döngüden şu şekilde söz etmektedir:

“Bilinen tarih boyunca, olasılıkla Neolitik Çağ’ın sona ermesinden bu yana, dünyada üç tür insan olagelmıştır: Yüksek, orta ve aşağı. Bunlar kendi içlerinde de birçok alt bölüme ayrılmışlar, sayısız ad taşımışlar, sayıları ve birbirlerine karşı tutumları çağdan çağa değişmiş ama toplumun genel yapısı hiçbir zaman değişmemiştir. Olağanüstü ayaklanmalar ve kesin görünen değişimlerden sonra bile, tıpkı ne kadar hızlı döndürülebilirse döndürülsün dönme eksenini doğrultusu hep aynı kalan bir jiroskop gibi, aynı düzen hep kendini dayatmıştır” (Orwell, 2011, s. 214).

Anlatıda işlenen kadın figürünün dışlanması durumu, Eco için genel bir anlatım unsuru olan şüphe yardımıyla yine bu çağa ait karakterler tarafından sorgulanmaktadır: “Kadının ölümden daha acı olduğunu anladım; avcılarının kırbağı gibidir o; yüreği bir ağ gibidir; elleri bağlıdır. Başkaları da, kadının şeytanın barınağı olduğunu söylemişlerdir. Bunu böylece doğruladıktan sonra, sevgili Adso, Tanrı’nın böyle kötü bir varlığı ona bazı erdemler bağışlamaksızın yaratmış olabileceğine kendimi inandıramıyorum” (Eco, 2005, s. 321).

Romanın üçüncü bölümünde, kadınların da tıpkı erkekler gibi erdemli ya da erdemsiz olup olamayacağı üzerine Hristiyan tarikatları arasında ortaya çıkan görüşler diyalog tekniğiyle kurgulanmıştır.

Kadının Orta Çağ Hristiyan dünyasındaki yeri, ruhban sınıfına ait tartışmalarda Meryem üzerine yapılan kıyaslamalar yoluyla irdelenmektedir; kadının yüceliği dinî faziletleriyle sınırlandırılmaktadır: “Beni yeniden kendine çekti, sınıksı sarıldı, Meryem Ana’nın heykelini gösterdi: “Temiz sevgiyi öğrenmelisin. İşte kadınlığın yüceldiği varlık. Bu nedenle, Neşideler Neşidesi’ndeki sevgili gibi ona güzel diyebilirsin. Onda, dedi” (Eco, 2005, s. 292). Bu konuya sosyolojik olarak bakıldığında şu olgular ön plana çıkmaktadır: “Erkek, kadını cinsel bir obje olarak tanımlamak suretiyle kadın üzerinde güç ilişkisi kurar. Bu tanımlama içerisinde erkek, kadını eve hapseder. Çocuk doğurma, besleme, yetiştirme vb. birçok görev kadına verilir. Böylelikle kadınların sosyal yaşama tam olarak katılmaları kısıtlanır” (Alptekin, 2013, s. 118-119). Yani neolitikten sonra ortaya çıkan Tarım Devrimi’yle birlikte yerleşik hayat kurumsallaşmış kadının varlık alanı iş gücünden ev içine kaydıka, cinsiyetler arasındaki toplumsal konuma bağlı dengesizlik de o denli artmıştır. Endüstri

Devrimi ile birlikte gelişen yaşam şartları elbette, toplumsal konum ve değer yargılarında değişiklikler doğurmaktadır. Ancak dil; toplumdaki bireyler arasında kurulan umumi bir sözleşmedir. Bu toplumsal sözleşme, önce fikir bağlamında oluşmuş sonra dilde bir bağdaşma meydana getirmiştir. Dildeki ve fikirdeki bu alışılmış bağdaştırmalar değişse bile, bir söylem kalıbı hâline gelen bağlaşik yapıların değişime uğraması çok uzun süreler gerektirecektir. Bunun için modern dillerdeki ataerkil söylemin varlığını korumaya devam edeceği ortadadır. Bu durum da yine *Gülün Adı* romanı bağlamında incelenen dildeki zorunlu seçimlere dair görüşü destekler niteliktedir.

SONUÇ

Gülün Adı gerek üslup gerekse içerik bağlamında; pozitivizm sonrası felsefî akımların etkilerini taşıyan, semiyotik göstergeler evreninde kurgulanmış postmodern bir romandır. Roman bu yönüyle, söz diziminin toplumsal sistemlerle kurduğu bağı, derin ve yüzey yapı ağıyla çağrışımsal olarak yansıtmaktadır. Eco'nun derin yapıda tasarladığı birbirleriyle artlık-önlük ilişkisine sahip göstergesel ağ; romanın yüzey yapısında bireye ve topluma dair sayısız bilişsel kombinasyonun oluşmasını sağlamıştır. Bu sayede roman bir tebliğ aracı olmaktan kurtarılmış, anlatıdaki düşünsel altyapı alımlama estetiği ve çağrışımlar yoluyla belirginleştirilmiştir. Anlatı iskeletindeki bilişsel boşluklar, okurun derin yapıdaki anlam evrenini paylaşmak için anlatıyla iş birliği yapmasını zorunlu kılmıştır.

Gülün Adı'nda şüphe, postmodern kurmacanın içerisinde hermenötik tekniği sağlamaştırılan felsefî bir unsurdur. Romanda, Orta Çağ ikliminden Aydınlanma Çağı'na giden yol, şüphe ve ona bağlı sorgulayıcılık ekseninde kurgulanmıştır. Buna bağlı olarak Orta Çağ toplumunun ruhban sınıfıyla olan ilişkileri, kadının bu dönemdeki toplumsal konumu ve toplumsal ötekileştirme, iktidar ve itaat denklemi içerisinde çözülmeyi bekleyen zihinsel kodlar olarak tasarlanmıştır. Bu tasarım, dilin düşünceye zorunlu seçimler yoluyla dayattığı paradigmayı yansıtmakta; özne-nesne çatışması ve varlık-ad ilişkisini bu bağlamda tartışmaktadır. Bu şekilde yüzey yapıya açılan kurmaca evren, toplum ile kültürün tarihî ve zihinsel olgunlaşma sürecini güçlü kavramlar üzerinden ele almaktadır. Nitekim olay örgüsünün insana dair en sarsıcı var oluşsal olgu olan ölüm üzerinden akması, Eco'nun anlatının derin yapısını, insanın en temel bilişsel şemaları üzerinde inşa ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Acar-Vanleene, Sengün (2012). "Wilhelm Dilthey'da 'Anlama' Üzerine". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C. 52, S. 1, s. 155-168.

- Alıcı, Mustafa (2010). "Din Antropolojisinin Kurucularından James George Frazer".
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. 14, S. 2, s. 3-31.
- Alptekin, Duygu (2013). "Ataerkilliğin Geleceğine İlişkin Bir Öngörü Denemesi". *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*. s. 117-127.
- Bozdemir, B. Semih (2017). *Psikolojinin Anahtarları*. 2. Basım, St. Clements Üniversitesi Türkiye Yayınları: Ankara.
- Bircan, Ufuk (2015). "İsmet Özel'in 'Bir Yusuf Masalı' Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal Çözümlemesi". *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. C.I, S.5, s. 587-609.
- Cathcart, Thomas; Klein, Daniel (2010). *Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer*. Çev. Algan Sezgintüredi. 2. Basım, Aylak Kitap: İstanbul.
- Daşdemir, Muharrem (2013). "Çağdaş Dilbiliminin Işığında Yeni Lisan Hareketi ve Dil Devrimi'nin Karşılaştırılması". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 2/3, s. 53-58.
- Eco, Umberto (2005). *Gülün Adı*, Çev. Şadan Karadeniz. Can Yayınları: İstanbul.
- Eco, Umberto (2017). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. Çev. Kemal Atakay. Can Yayınları: İstanbul.
- Fay, Brian (2005). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. Çev. İsmail Türkmen. 2. Basım, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Gündoğan, Ali Osman (2002). "Dil, Düşünce, Varlık İlişkisi". *Türk Yurdu*. S. 178, s.18-22.
- Güven, Ali (2012). "Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 13, s. 55-62.
- Hariri, Y. Noah (2018). *21. Yüzyıl için 21 Ders*. Çev. Selin Sıral. 3. Basım, Kolektif Kitap: İstanbul.
- İmer, Kâmile (1987), "Toplum Dil Biliminin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. S. 1(2), C. 31, s. 213-230.
- Koç, Emel (2009). "Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm Üzerine Bir Değerlendirme: Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü Adlı Eseri". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 22, s. 245-259.
- Köktürk, Şaban; Eyri, Semra (2013). "Dilbilim ve Göstergibilim: Ferdinand de Saussure ve Göstergibilimi Anlamak". *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*. C. 2, s. 123-136.
- Müldür, Fatih (2016). "Noam Chomsky'de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı". *Kaygı*. S. 27, s. 59-74.
- Oflazoğlu, A. Turan (2014). "Şair Sözü". *Güzel Yazılar: Denemeler*. 3. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara, s. 336-356.
- Orwell, George (2011). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. Çev. Celâl Üster, Can Yayınları: İstanbul.

- Şahin-Yılmaz, Zennube (2018), "Umberto Eco'nun *Gülün Adı* Romanında Anlatıcı ve Kurmaca Dünya". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 11, S. 55, s. 194-202.
- Vardar, Berke (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- von Mises, Ludwig (1998). *A Treatise on Economics: Human Action*,. The Ludwig von Mises Institu: Alabama.
- Wardhaugh, Ronald (2006). *An Introduction to Sociolinguistics*. 5. Basım, Blackwell: Malden.
- Yetkin, S. Kemal (2014). "Canım Kitap". *Güzel Yazılar: Denemeler*. 3. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara, s. 139-144.
- Tecer, A. Kutsi (2014). "Dil". *Güzel Yazılar: Denemeler*. 3. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara, s. 121-124.

GENEL AĞ KAYNAKLARI

- One Man's View: Noam Chomsky interviewed by an anonymous interviewer, *Business Today*, Mayıs 1973, s. 13-15, https://chomsky.info/197305__/ (01.01.2019).

KISALTMALAR

BS: Business Today

Çev.: çeviren